

Réz Pál

EGY ALKALMI ESSZÉ

1

Nem azért veszem elő hajdani lektori jelentésemet, mintha azt hinném, hogy eredeti és tüzetes elemzése Petri György költészetének, azt pedig semmiképp sem gondolom, hogy előlegezése a legújabb értelmezéseknek. Érdekességét, ha van, inkább a *helyzet* adja: annak dokumentuma, hogy tíz-egynéhány éve a baráti lektor hogyan igyekezett meggyőzni főnökeit, a Szépirodalmi Könyvkiadó vezetőit a kötet kiadásának lehetőségéről, sőt szükségességéről (és vélhetően a Hivatalt is, ahová feltételezésem szerint a főnökök továbbították a kéziratot, alighanem jelentésemmel együtt).

A lektori jelentés másolatát elküldtem Petrinek: válaszlevele arról tudósít, hogy nemcsak szándékomat értette meg, hanem módszeremet is méltányolta. (A vers, amit mellékeltem, a REGGELIZÓTÁLCA volt.)

A döntés húzódott, de a politikai események felgyorsultának köszönhetően 1989 tavaszán mégiscsak megjelent a kötet VALAHOL MEGVAN – VÁLOGATOTT ÉS ÚJ VERSEK címmel. Viszonylag kevés jelentős verset kellett kihagynunk belőle – Petri vállalhatta, vállalta is a válogatást.

(Egyébként így dedikálta a könyvet: „*A Lex Réz megalkotójának a hálás alkalmazó.*” Ami arra utal, hogy egy vitánk során azt találtam mondani: – Általánosítani csak *egy* esetből lehet, *egy* jelenségből, kettő már ellentmond egymásnak. – Petri ezt a felettébb léha paradoxont elkeresztelte *Lex Réz*nek, majd vendég szöveggént beemelte egyik versébe.)

2

Lektori jelentés

PETRI GYÖRGY: VÁLOGATOTT VERSEK

1. – Kezdjük a tényekkel. (Elvégre sok Petri-vers is a körülmények, viszonylatok, sőt a történések, az *eset* látszólag tárgyilagos, ártatlan elbeszélésével indul.) Tehát: Petri György 1943-ban született; filozófiát tanult a budapesti tudományegyetemen; versei – néhány elsórt publikáció után – először a *Költők egymás közt* című antológiában jelentek meg, Vas István ajánlásával. Két önálló kötetét jelentette meg a Szépirodalmi Könyvkiadó (*Magyarázatok M. számára*, 1971; *Körülírt zuhanás*, 1974); későbbi verseinek megjelentetésére az állami kiadók nem vállalkoztak, ezeket az AB Független Kiadó publikálta (*Örökhétfő*, 1981; *Azt hiszik*, 1985). Az olvasók mind a négy kötetet elkapkodták, a kritika – amikor tehette – elismeréssel írt Petriről, nemzedékének legjelentősebb költői közé sorolta. – Petri György egyébként közben hosszabb időt töltött az Amerikai Egyesült Államokban és Nyugat-Németországban, ösztöndíjjal; jelenleg Budapesten él.

2. – Első kötetének fülszövegére ezt írtuk: „Tehetséges költő nem egy indult az utóbbi években. Ami Petri Györgynek különleges helyet biztosít közöttük: versei anyagá-

nak és indulatainak szokatlan – mégpedig egyszerre individuális és történelmi – konkrétasága... Lírája a mai fiatal értelmiség egy rétegének életérzését példázza: a hétköznapi problémák így kapcsolódnak történelmi-filozófiai összefüggésekbe. Petri az eseményeket eszmékhez méri: hol fanyar, hol harapós kritikája ebből a viszonyításból születik.”

Visszatekintve több mint tizenöt év távlatából: a jellemzés talán nem bizonyult pontatlannak. És ezzel el is érkeztünk Petri költészetének politikai, világnézeti vonatkozásához, szűkebben: politikai szituációjához. Hadd szóljak előljáróban erről is néhány szót – essünk túl rajta.

Petri a fiatal magyar értelmiség ama csoportjának kiemelkedő alakjaként tűnt fel, amely a 60-as évek közepén érzékenyen ismerte föl – a saját bőrén is – a létező szocializmus fonákságait, válságjelenségeit, gazdasági, társadalmi, politikai pangásának tüneteit, s mit sem törődve a kötelező illemszabályokkal, szóvá tette őket, akár a közelmúltról beszélt, akár a jelenről vagy általános – ha úgy tetszik: elméleti – kérdésekről. Ezek a fiatalok nem fogadták el a hétköznapi forradalmiságának képtelen és álszent elméletét, hanem éppen hogy „reakciós”-nak látták a hétköznapiakat, s ezért kritikájukat adták, sőt a hétköznapiak ellenforradalmiságának és a megcsökött rendszernek kapcsolatát érintették, elemezték versekben, prózában, elméleti írásokban. A világpolitika újabb eseményei többé-kevésbé igazolni látszanak e csoportok boldogtalanságát, szorongását, aggodalmát, nyugtalanságát; a szovjet glasznosztj szövegírói vagy a következő magyar reformerek legutóbbi nyilatkozatai és programkísérletei nem mondanak ellent ennek a helyzetelemzésnek – ha a politikusok hangsúlya, sőt hangja szükségképpen különbözik is ezeknek a művészeknek és gondolkodóknak tónusától. – De bárhogyan van is, mára az a különös helyzet alakult ki, hogy míg a vezetők beszédeiben és programjaiban nyomatékot kapnak ezek a problémák, s egyre több pontját visszhangozzák boldogtalanságaink kritikájának a társadalmi-politikai szerkezet válságáról, a fejlődés elakadásáról, a szabadságjogok csorbulásáról, egyén és közösség, egyén és hatalom érdekellentéteiről, a bürokráciáról, a kultúra önkényes korlátozásáról stb. szólva, a bürokrácia, az apparátus egy része változatlanul ellenzi és tiltja e művek publikálását (miközben szemforgató módon az új vezetési módszer lelkes hívének mondja magát).

3. – Petri közben is dolgozott; írta verseit. Erős indulattal szól az erőszakról, önkényről, elidegenedésről, a hazugságról, butaságról, az „örökhétfők” sivárságáról, a filiszteri életformáról és magatartásról, s nem hallgat a kétségbeesett lázongás önpusztító hatásáról sem. Természetesen politikai versei és verseinek politikai vonatkozásai váltották ki a legnagyobb visszhangot (nálunk ez így szokás) – ellenzői és hívei körében egyaránt. (Különös jelenség, hogy e versek betiltói nem vették, nem látszottak észrevenni Petri György elkeseredett ragaszkodását az *örök baloldal* eszményeihez, s cinizmussal vádolták – bár az sem bizonyos, hogy hívei mind felismerték és osztották a rossz közérzet és álcinizmus mögül minduntalan kibukó fájdalmas humanizmust, amelynek perze semmi köze az egyre olcsóbbá és felületesebbé híguló retorikus humanizmushoz.)

Petrinek jó néhány kitűnő politikai versét olvashatjuk, de ezeknek sikere vagy botránya sem fedheti el, hogy lírájának gerincét – megítélesem szerint – nem ezek alkotják, hanem azok a versei, amelyekben – hadd emlékeztessünk az egykori fülszövegre – a mai fiatal értelmiség egy rétegének életérzését fejezi ki. S mivel eltökélten és következetesen a személyes líra híve és gyakorlója, ezt az életérzést a maga életének történetével és történetében mutatja fel. Már csak ezért is szükségyszerű, hogy Petri György

költészetében – ha van értelme az efféle iskolás tematikai csoportosításnak – a szerelmi líra a legsúlyosabb. Petri fájdalmasan kaján kíváncsisággal figyeli és írja le önmaga vergődését, ide-oda csapódását a futó kalandok és a nagy érzelmek között – vagy, pontosabban: a fonák kapcsolatokban is feltündöklő nagy szenvedélyt és a nagy szenvedélyt is ellenpontozó groteszk motívumokat hámozza ki a hozzájuk tapadt konvenciókból. Ezzel merőben újat hozott a magyar költészetben – igaz, társai, sőt epigonjai már vannak. Az, amit szerelemről – ha úgy tetszik: a mai szerelemről – mond, s ahogyan mondja, talán nem kisebb fordulatot hoz líránkban, mint amilyen változást a szerelmi antológiákban súlylal szereplő stílusfordító költők készítettek elő.

Mesterei közt a kritika Kavafiszt, Szabó Lőrincet, Vas Istvánt szokta emlegetni, ő maga T. S. Eliotra hivatkozik. Kétségtelen, hogy ezek az elődök bátorították azoknak a történeteknek, eseményeknek, akár anekdotáknak elbeszélésében, amelyeknek különösségében egyetemesség fedezhető fel, s amelyek a mindenkori *condition humaine* mai változatainak tetszenek; feltehető, hogy említett mesterei hozzásegítették az akartan tudatosan prózai hang és a filozofikus-általánosító következtetések ötvözésének művészetéhez is, mint ahogy iróniájuk-öniróniájuk, allúziós módszerük, a történelmi-irodalmi motívumok versbe építése vagy jelzése is jó iskola volt. Nézetem szerint egyik régi nyilatkozata ellenére Petri mégis József Attilához áll a legközelebb (mint Várady Szabolcs is észrevette), s nemcsak azért, mert aki Magyarországon ma nagy költészetre törekszik, őt nem kerülheti ki; mindenekelőtt azért, mert a marginalizálódott ember – elsősorban persze: marginalizálódott *önmaga* – költője, de ő már nem a város, hanem a lét peremén kérdi: mit kezdhünk a tényekkel, a történelemmel – életünkkel? (Igaz, a semmi ágán vacogva önmagát figyelő kései József Attila is ezt tette már.)

4. – Legutóbbi verseinek túlnyomó része szerelmes vagy inkább szerelmi vers: a politikai, történelmi, filozófiai motívumokat szinte magukba szívták, magukba építették. Petri korábban nemegyszer az elérzékenyülést elfedő kraftausdruckokkal festette a szerelem, a szeretkezés talán csúfnak tetsző, olykor nevetséges vagy legalábbis groteszk vonatkozásait, kedvtelve használt triviális kifejezéseket, elidőzött a rútságoknál. Ha ezek megütközést keltettek, némiképp úgy hökkentettek meg – nagy példára hivatkozom! –, mint Baudelaire-nek a maga korában ugyancsak felháborodást keltő *La Charogne*-a. Akárcsak Baudelaire-nek, alighanem Petrinek is azért volt szüksége ezekre a naturalistán nyers színekre – modernebb művészetéről lévén szó, még sokkal nyersebb színekre –, hogy új verseiben eljusson egy immár jóval tisztább, nemesebb, tömörebb szerelmi költészethez. (Vagy más, megint csak utolérhetetlenül nagy példára emlékeztetve: sejtethő, hogy mint ahogyan József Attila is az 1930 körül írt mozgalmi verseinek ugródeszkájáról ellendülve írhatta meg összegező kései remekműveit, Petri mozgalmi versei is előkészítették az indulatokat összefogó és fegyelmező újabb verseket – az eddigieket és a majdaniakat. – Egyébként e „mozgalmi versek” jó részét a költő kihagyta a válogatásból.)

5. – Petri György poétikai módszereiről, kvalitásairól részletesebben nem kívánok szólni ebben az amúgy is hosszúra nyúló lektori jelentésben. Ezeket részint ismertette, elemezte már a kritika (Lengyel Balázs, Várady Szabolcs, Radnóti Sándor, Szilágyi Ákos, Könczöl Csaba stb.), de magam is szóltam róluk, ha csak futólag is, az *Örökhétfőről* írt lektori jelentésemben. Rekapitulációképpen és jelzésképpen csak annyit: Petri kiválóan érti mesterségét. (Költői technikájának fejlődéséhez bizonyára hozzájárult egyre gazdagodó műfordítói munkássága, kivált kitűnő Platen-fordításainak hozadéka.) – Rafináltan elegyíti a köznyelv legekoptatottabb vagy legnyersebb fordulatait, a

legalpárabb események vagy jelenségek leírását az emelt stíllel és az elvont filozófiai elmefuttatásokkal, következtetésekkel; önironikusan-bravúrosan tekervényes, játékosan modoros, olykor már-már pastiche-szerű körmondatai egyszersmind lendületes, költői versmondatok; a lefaragott részletek csakúgy jellemzik, mint a váratlan kihagyások, befejezetlen zárások, a prózaiságot szándékosan fokozó merész enjambement-ok, a minden „költőiség”-et nélkülöző groteszk hasonlatok, aforisztikus tömörségű összevonások; a versek belső logikája rendkívül erős, már csak ezért sem írja túl őket; bár többnyire szabad verseket ír, ismeri a klasszikus metrumokat is, máskor, ha kell, formai jegyekkel is visszautal nagy költőelődökre stb.

6. – A kézirat, melyet Petri most benyújtott szerkesztőségünkhöz, bő válogatás eddigi munkásságából. Időrendben követi a négy említett kötetet, elhagyva néhány gyengébb vagy/és provokatív verset. (Bár nem lehetetlen, hogy még egy-két – nem sok! – vers elhagyására kényszerülünk majd kérni a költőt.) Az ötödik, *Valahol megvan* című ciklus az *Azt hiszik* óta írt verseket tartalmazza, köztük remek, groteszk prózaverseket (pl. *A sötét előszobában*), valamint az ironiája-önironiája ellenére – vagy éppen azzal – megrendítő *Részletet*. A gyűjteményben persze olvashatjuk azokat az ismert verseket, amelyek minden bizonnyal antológiadarabbá lesznek majd egyszer. Csak néhánynak a címét iktathatom ide: *Nagyon szerettem ezt a nőt*; *A szerelmi költészet nehézségeiről*; *Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből*; *Kizsarolt, nevetséges életünket*; *Viterbius Acer fennmaradt verse*; *Novella*; *Maya*; *K. S.*; *Sári, ne vigyorogj rajtam*; *Ó, Leuconoé*; *Személytelen voltál, mint a többiek*; *A zenekar még csak hangol*.

7. – Petri György kéziratát *melegen kiadásra ajánlom*. Több okból is. Mindenekelőtt (1): ez a kötet meggyőződésem szerint a mai magyar líra egyik legértékesebb gyűjteménye; (2): igen nagy az érdeklődés iránta (amit mesterségesen szított az eddigi méltatlan elhallgatás is); (3): értelmetlen volna – és amennyire megítélhetem: politikai baklövés – szamizdatba fagyasztani a költőt, aki már rég túlnőtt azon, hogy egy csoport költőjének tekintse bárki – akár maga ez a csoport. – Szívből remélem: a kiadásnak nem lesz akadálya a költőre ütött bélyeg, vagyis voltaképpen az, hogy Petri György előbb mondott ki evidens – és köztudott – igazságokat, mint ahogy a politikusok – részben új politikusok – kinyilatkoztatták őket. Talleyrand szerint a politikában nincs nagyobb hiba, mint előbb vagy később mondani ki az igazságokat, mint amikor azok megérték az alkalmazásra; hogy a megállapítás igaz-e, nem tudom, mint ahogy azt sem, hogy ezek az igazságok valóban csak most értek meg arra, hogy politikusok is hangsúlyozzák őket, ám abban bizonyos vagyok, hogy a talleyrand-i tétel a művészetre nem alkalmazható: az írónak akkor kell kimondania az igazságot – a vélt igazságot –, amikor rádöbben, és amikor megtalálja rá a szavakat. – Következésképp, patetikusán szólva: kiadónk nem vállalhatja a perzekutor – hogy megint nagy példákra hivatkozzam –, Sembera atya, Rákosi Jenő, Horger Antal úr, Horváth Márton szégyenletes szerepét.

Budapest, 1987. november 11.

Buda, '87 nov. 23.

Kedves Pali,

megkezdtem lelkutáni jelentesedat, 'es nagy elvezettel olvas-tam. Szerintem az "ad usum authori-tatis" műfajának, az "alkalmi emelés" igen jol példány. A hi-vatalos hallóját akasztikai viszonyai-hoz való alkalmazkodást valahogy min-dig sikerül elegáns pémissággá formálni. Azt pedig politikai lag is etikai lag kifeje-zetken fontosnak tartom, hogy a cenzurális beavatkozást a kiadóval kibethetetlen is "és". Mellékelten küldöm a verset - sajnos csak egyet. A többi még szándék-illetve csiratillapotban leledik. Aztán meg jó lenne nemelyesen is találkozás-függetlenül ahhoz, hogy hitelesen ügyben van - e új fejlemeny.

Leb' wohl!

F. Gymsi